

דם פסח ודם מילה יסוד כל התורה להכניע שני יצרי הרע חיצוני ופנימי

|| הרה"ג ר' פנחס פרידמן ||

לו חלק ונחלה בישראל שנבחרו לעם בזכות מצוות אלו, על כן הוא נענש בעונש כרת שלא יהיה לו חלק ונחלה בתוך ישראל.

ויש לבאר ענין זה ביתר שאת, על פי מה שאמר הגה"ק בעל חידושי הרי"ם הטעם שצוה הקב"ה לתת דם פסח ודם מילה על המשקוף ועל שתי המזוזות ובזכותם: "ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף", על פי מה ששינונו במשנה (ברכות ג.א):

"למה קדמה פרשת שמע לזה היה אם שמוע, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך מקבל עליו עול מצוות". פירוש, פרשה ראשונה: "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך", היא קבלת עול מלכות שמים, ואילו פרשה שניה: "והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי אשר אנכי מצוה אתכם היום", היא קבלת עול המצוות.

והנה במכת בכורות על המצרים נתהווה האומה הישראלית שנקראו (שמות ד כב): "בני בכורי ישראל", על כן נצטוו ישראל לתת על פתחיהם דם פסח ודם מילה, כי דם מילה הוא קבלת עול מלכות שמים, שנותן בבשרו את חותם המלך העליון הקב"ה, ואילו דם פסח ששחטו את העבודה זרה של המצרים לשם ה' הוא קבלת עול המצוות, וזהו הענין שנצטוו לדורות עולם לכתוב מזוזה על פתח הבית, שיש בהם שתי פרשיות של קריאת שמע קבלת עול מלכות שמים וקבלת עול המצוות.

ונראה פשוט שנתכוון ליישב בזה קושיית ה"אור החיים" הקדוש, על מה שכתוב בנתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות: "ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם", וקשה הלא מצוה זו אינה נוהגת לחק עולם, אך לפי דברי החידושי הרי"ם הכוונה בזה על מצות מזוזה שהיא תמורת דם מילה ודם פסח, כי כתוב בהם שתי פרשיות של קריאת שמע, שיש בהם קבלת עול מלכות שמים וקבלת עול מצוות בבחינת דם מילה ודם פסח.

הנה כי כן מבואר היטב מדוע דוקא בשתי מצוות הללו יש כרת בביטולם, כי שתי מצוות הללו הן יסוד כל התורה קבלת עול מלכות שמים וקבלת עול מצוות, שבזכותם הוציא אותנו הקב"ה ממצרים ולקח אותנו לו לעם ונתן לנו את תורתו, נמצא כי מי שאינו מקיים ב' מצוות אלו, מגלה בזה שאינו רוצה לקבל עליו עול מלכות שמים ועול מצוות, על כן הוא נענש בעונש כרת שלא יהיה לו חלק ונחלה בתוך ישראל.

חידוש הגר"א מוילנא בענין שני יצרי הרע

כדרכה של תורה שנדרשת בשבעים פנים נראה לומר מהלך חדש, בביאור השתי מצוות שבחר הקב"ה להוציא בהן את ישראל ממצרים דם פסח ודם מילה, ובזכות שתי מצוות אלו עתיד הקב"ה לגאול אותנו בגאולה העתידה, על פי יסוד גדול בעבודת ה' ממשנתו הטורה של הגאון מוילנא ז"ע בפירושו על משלי, שיש לכל אדם שני יצרים קשים הנלחמים בו – יצר הרע חיצוני ויצר הרע פנימי, וכך הם דבריו על הפסוק (משלי יח א): "הון עשיר קרית עוזו וכחומה נשגבה במשכיתו", בלשון קדשו:

חידושי הרי"ם: דם פסח ודם מילה הם כנגד מצות מזוזה שיש בהם ב' פרשיות ראשונות של קריאת שמע

דם מילה כנגד פרשה ראשונה קבלת עול מלכות שמים, דם פסח כנגד פרשה שניה קבלת עול מצוות

הגר"א מוילנא: לכל אדם יש יצר הרע פנימי בגופו, ויצר הרע החיצוני שהיא השפעת בני אדם רעים

מזוזה היא שמירה כנגד היצר הרע החיצוני,

שלא יושפע מבני אדם לא טובים ולא יכניס את ההשפעה בביתו

ברית מילה ודם פסח גאלתי אתכם ממצרים, ובזכותם אתם עתידים ליגאל בסוף מלכות רביעית, לכך נאמר שתי פעמים בדמ"ך חיי".

מילה ופסח ב' מצוות שיש בהן כרת

נקדים לבאר מה שבחר הקב"ה דוקא בשתי מצוות הללו דם פסח ודם מילה, כדי להוציא בזכותן את ישראל מגלות מצרים, על פי מה שמצינו חידוש גדול בשתי מצוות עשה הללו, שלא מצינו בשום אחת מרמ"ח מצוות עשה, שהנמנע מלקיימן נענש בעונש כרת, במצוות מילה כתוב (בראשית יז יד): "וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה".

וצריך ביאור מדוע דוקא בשתי מצוות פסח ומילה יש עונש כרת, ובפשוט יש לומר הביאור בזה, כי מאחר שהקב"ה הוציא את ישראל ממצרים בזכות דם פסח ודם מילה, אשר אז לקח אותנו הקב"ה לו לעם ונתן לנו את תורתו, ככתוב (שמות ו ז): "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים". נמצא כי מי שאינו מקיים ב' מצוות אלו, מגלה בזה שאין

שאתם שרויים שם, וראיתי את זכות הדם וארחם עליכם, ולא ישלוט בכם מלאך המות שניתנה לו רשות לחבל כשאהרוג בארץ מצרים".

וכן מבואר בזה הקדוש (פרשת בא לה): "ותרי דמי הוה חד דמילה וחד דפסחא". וכן מבואר עוד (פרשת אמור צה): "ותרי דמי הוה חד דפסחא וחד דמא דאתגזרו, והוה רשים על פתחא רשימא דמהימנותא".

ומצינו מקור נוסף לכך בפרקי דרבי אליעזר (פרק כט), כי לא רק שנגאלו ממצרים בזכות דם פסח ודם מילה, אלא גם הגאולה העתידה תהיה בזכות ב' מצוות אלו:

"מכאן אתה למד שבני יעקב היו נמולין ומלו לבניהם והנחילוה לחק עולם, עד שעמד פרעה הרשע וגזר עליהם גזירות קשות ומנע מהם ברית מילה, וביום שיצאו ישראל ממצרים נימולו כולם מגדול ועד קטן, שנאמר (יהושע ה ה) כי מולים היו כל העם היוצאים וגו', והיו לוקחים דם מילה ודם פסח והיו נותנין על משקוף בתיהן.

וכשעבר הקב"ה לנגוף את מצרים וראה את דם הברית ודם הפסח נתמלא רחמים על ישראל, שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמ"ך, ואומר לך בדמ"ך חיי ואומר לך בדמ"ך חיי. אמר רבי אליעזר אומר, וכי מה ראה הכתוב לומר שני פעמים בדמ"ך חיי, אלא אמר הקב"ה בזכות דם

בפרשתנו פרשת בא בציווי שצוה הקב"ה את משה רבינו, שימסור לישראל מצות הקרבת קרבן פסח כהנה לקראת יציאת מצרים כתוב (שמות יב ז):

"ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו אותו בהם... ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, והכיתי כל בכור בארץ מצרים... והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם, וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים".

והנה אחר כך כשמסר משה רבינו את הציווי לכל ישראל כתוב (שם שם כג): "ועבר ה' לנגוף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף, ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם". משמע מלשון הכתוב כי "את הדבר הזה", מופנה על נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, ועל כך אמר שתהיה "לחק לך ולבניך עד עולם".

ותמה על כך ב"אור החיים" הקדוש: "הנה פשט הכתוב יגיד, כי גם לדורות יצו דברים האמורים בענין, ולא ראינו שעשו כן קדמונינו, גם רבותינו לא צוו לעשות כן". וכן הקשה ב"דרשות חתם סופר" (ח"ב דף רסד טור ב ד"ה מקרא): "הלא זה קאי אמשקוף ומזוזות, וזה לא יהיה עד עולם שאינו נוהג לדורות".

וכבר הרגישו בכך הרמב"ן והאבן עזרא, ופירשו בדרך הפשט שאין הכוונה על נתינת דם הסמוך לו אלא על מצות הקרבן הפסח, אך לפי זה צריך ביאור מה שאיחר משה רבינו לומר דבר זה, רק אחרי שצוה להם על נתינת הדם על המשקוף ושתי המזוזות, משמע שביקש לרמוז להם בכך שרעיון נתינת הדם על הפתח שייך גם לדורות עולם, וצריך להבין הענין בזה.

דם פסח ודם מילה על המשקוף ושתי המזוזות

נקדים מה שהביא רש"י (יב ו) בשם המכילתא: "היה רבי מתיא בן חרש אומר, הרי הוא אומר (יחזקאל טז ח) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים, הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו, ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו, שנאמר (שם שם ז) ואת ערום ועריה, ונתן להם שתי מצוות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה, שנאמר (שם שם ו) מתבוססת בדמ"ך, בשני דמים".

והנה בענין זה מצינו חידוש גדול בתרגום יונתן על הפסוק (שמות יב ג): "והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם, וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים", שהקב"ה רמז בציווי זה שיערבו את דם הפסח עם דם המילה, ויזרקו את שני הדמים על המשקוף ועל שתי המזוזות:

"ויהי דם נכסת פסחא וגזרת מהולתא מערב לכוון, למעבד מיניה את על בתיא דאתון שריין תמן, ואחמי ית זכות דמא ואיחוס עליכון, ולא ישלוט בכוון מלאך מותא דאתיהיב ליה רשותא למחבלא במקטלי בארעא דמצרים"

ובתרגום ללשון קודש:

"והיה דם שחיטת הפסח וברית המילה מעורב לכם, לעשות ממנו אות על הבתים

"כי ב' יצר הרע יש לאדם אחד מבחוץ ואחד בפנים, מבחוץ הוא העולם בעת שישים מגמת נפשו לעבודת השי"ת ילעגו עליו ובפיהם ידברו למה לך זה, והוא היצר הרע מבחוץ וכמו שכתוב (בראשית ד ז) לפתח חטאת רובץ, ולכן נקבע מזוזה על פתח ביתו להגן עליו כשיצא, ובפנים הוא היצר הרע הפנימי שלו.

וזהו העשיר שיש לו הון, אותו הון שהוא התורה, הוא לו קרית עוזו מבחוץ, שאינו פונה ללעג העולם וישחק להם, ואינו מתיירא ממנו אף שיוצא לחוץ וזהו עוזו, ובמשכיתו שהוא בפנים הוא חומה נשגבה נגד היצר הרע שלו".

כאשר נתבונן בדבריו הקדושים נראה כי הוא מלמדנו בכך, שיש לכל אדם יצר הרע פנימי המונע ממנו לעבוד את ה', וכוונתו על מה שכתב רבי חיים ויטאל זצ"ל ב"שערי קדושה" (חלק א שער ב) בשם רבו האריז"ל, כי נפש האדם מורכבת מארבעה יסודות אש רוח מים עפר, שמהם נמשכות כל מדות רעות שבאדם, מיסוד האש נמשכים הגאווה והכעס, מיסוד הרוח נמשכים דיבורים אסורים, כמו דברים בטלים, שקרים, לשון הרע ורכילות, מיסוד המים נמשכים כל התאוות שבאדם, מיסוד העפר נמשכות העצבות והעצלות לעבודת ה'.

אך בנוסף על כך יש לאדם יצר הרע חיצוני, שהיא ההשפעה השלילית מצד הסביבה החיצונית, מבני אדם שאינם שומרי תורה ומצוות, הרודפים אחרי תאוות לבם והבלי העולם הזה ומלעיגים על עובדי ה', והם עלולים להשפיע מאד לרעה על איש ישראל, ועל כך מגלה לנו הגר"א: "ולכן נקבע מזוזה על פתח ביתו להגן עליו כשיצא", כלומר המזוזה היא סגולה לשמירה כנגד היצר הרע החיצוני, שהיא השפעה השלילית מצד הסביבה.

ביאור דברי הגר"א שישנם טועים בכוונתו

והנה ברצוני להעיר בזה הערה חשובה שיש כאן מקום לטעות בדברי הגר"א, כמו שראיתי אצל חלק ממלקטי משנתו של הגר"א שביקשו ללמוד מדבריו אלו, כי לפי שיטת הגר"א המזוזה היא בעצם שמירה על האדם, כשהוא יוצא בחוץ ולא כשהוא יושב בביתו, שהרי כך כתב: "ולכן נקבע מזוזה על פתח ביתו להגן עליו כשיצא".

אמנם לפי עניות דעתי במחילת כבוד תורתם שגו בזה ולא הבינו כוונתו, שהרי שנינו בגמרא (ע"ז יא.) בענין מצות מזוזה: "מנהגו של עולם, מלך בשר ודם יושב מבפנים ועבדיו משמרים אותו מבחוץ, ואילו הקב"ה עבדיו מבפנים והוא משמרן מבחוץ, שנאמר ה' ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם". וכן מבואר בגמרא (מנחות לב:): "תלאה במקל או שהניחה אחר הדלת סכנה ואין בה מצוה". ופירש רש"י: "סכנה, מן המזיקים, שאין הבית משתמר בה עד שיקבענה בצורת הפתח כהילכתה".

וכן מצינו מאמר מפורש על כך בזהר הקדוש (פרשת בא לו.): "בכמה אתרין חס קודשא בריך הוא על בנוי, עבד בר נש ביתא וקודשא בריך הוא אמר ליה, כתוב שמי ושוי לפתחך, ואת שרי לגו ביתא, ואנא אותיב לבר בפתחך לנטרא לך". פירוש: "בכמה מקומות חס הקב"ה על בניו, בונה אדם בית והקב"ה אומר לו, כתוב שמי ושמו לפתחך, ואתה נכנס לביתך, ואני יושב בחוץ בפתח לשמור עליך".

וכן מצינו בזהר חדש (מדרש רות קג: ד"ה פתח רבי נהוראי):

"אמר רבי יוסי בר יהודה, פתח המצויין במזוזה, אין מזיק ואין שטן ואין פגע רע מתקרב אליו, מפני שהקב"ה שומר הפתח, אפילו בשעה שניתן רשות למלאך המשחית לחבל, זוקף עיניו, ורואה ששם שדי עומד על הפתח, כדכתיב ולא יתן המשחית לבא אל

בתיכם לנגוף. לפיכך צריך האדם שיהא תמיד מצוי במצות מזוזה".

הרי לנו דברים ברורים כי המזוזה היא שמירה על הבית מבפנים, וכן כתב ב"דרכי משה" (יו"ד סימן רפו אות ד) בשם שו"ת מהר"ם רוטנברג (סימן קח): "מובטח אני שכל בית שמתוקן במזוזה כהלכתה, אין שום מזיק יכול לשלוט בו". הנה כי כן איך יעלה על הדעת כי הגר"א מווילנא שהיה נהירין ליה כל שבילי התורה בנגלה ובנסתר, יאמר שהמזוזה היא שמירה על האדם כשהוא יוצא בחוץ.

על כן נראה ברור שכוונת הגר"א היא, שהמזוזה היא שמירה כנגד היצר הרע החיצוני, שהם בני אדם הרודפים אחרי תאוות לבם ולועגים לשומרי תורה, והנה כאשר יוצא

יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השי"ת".

ויש לומר שבחרו להתחיל את השלחן ערוך בענין ההתגברות על שני יצרי הרע הפנימי והחיצוני, כי המחבר שפתח בהלכה: "יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו", נתכוון שיתגבר האדם על היצר הרע הפנימי שמפיל עליו עצלות מלקום ממטתו, ואילו הרמ"א שפתח: "שויתי ה' לנגדי תמיד, הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים... ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השי"ת", נתכוון שיתגבר האדם על היצר הרע החיצוני שהם בני אדם המלעיגים עליו בעבודת ה', ועל ידי שמתגבר על שני היצרי הרע הפנימי והחיצוני, שוב יוכל לקיים את כל השלחן ערוך בלי שום מניעות.

המחבר פתח את השלחן ערוך: "יתגבר כארי לעמוד בבוקר", כדי להתגבר על יצר הרע הפנימי הרמ"א פתח ההלכה הראשונה: "ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו", להתגבר על היצר הרע החיצוני דם מילה הוא לבטל היצר הרע הפנימי, כמו שכתב הרמב"ם כי תכלית מצות מילה להחליש כח היצר דם פסח הוא לבטל היצר הרע הפנימי, כי בשחיתת הפסח נתגברו ישראל על המצרים שעבדו עבודה זרה

האדם מביתו כדי לעסוק בפרנסתו וכדומה הלא הוא עלול להיות מושפע מהם לרעה, ואחר כך כשיכנס לביתו יכנסו עמו רוחות זרות שיקלקלו ח"ו אותו ואת בני ביתו.

לפיכך צוה הקב"ה לאיש ישראל להניח מזוזה על פתח ביתו, שכתוב בהם שתי הפרשיות של קבלת עול מלכות שמים וקבלת עול מצוות, כדי שכאשר יכנס מהרחוב לביתו יקבל עליו עול מלכות שמים ועול המצוות, ובכך יש במזוזה סגולה שלא יתקלקל מהיצר הרע החיצוני גם בכניסתו לביתו.

ומה שכתב הגר"א: "ולכן נקבע מזוזה על פתח ביתו להגן עליו כשיצא", הן אמת שכוונתו כי כשיזכור מה שכתוב במזוזה קבלת עול מלכות שמים ועול מצוות, יוכל להיות חזק שלא יושפע לרע בהיותו מחוץ לביתו מבני אדם לא טובים, אבל אין כוונתו רק על השמירה כשיצא מביתו, אלא גם כשיכנס לביתו המזוזה מגינה עליו שלא יתקלקל מהיצר הרע החיצוני ויכניסו לביתו, כי כאשר יכנס לביתו יוכל להיפרד בזכות המזוזה מכל השפעות הרעות שקיבל ברחוב.

הלכה הראשונה של המחבר והרמ"א

בכל אופן נמצינו למדים מדברי הגר"א, שיש לכל אדם שני יצרי הרע, יצר הרע פנימי בנפשו ובגופו של אדם, ויצר הרע חיצוני שהיא השפעות הרעות שמקבלי מחוץ לביתו מבני אדם לא טובים. ועתה בא וראה כי לפי זה יומתק לבאר מה שבחרו המחבר והרמ"א שני פוסקי הדורות, להתחיל את הסעיף הראשון בשלחן ערוך (אורח חיים סימן א סעיף א):

"יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו שיהא הוא מעורר השחר... הגה, שויתי ה' לנגדי תמיד, הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלקים, כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כישיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדבורו במושב המלך... ולא

יצירתה של אריאל זילבר, 2013, המבטא את המילה "שמי"

בו, וכן צוו חכמים ואמרו והוי מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמא את דבריהם".

דם פסח ודם מילה יצר הרע חיצוני ופנימי

מעתה יאיר לנו להבין מה שבחר הקב"ה לתת לישראל דוקא שתי מצוות דם פסח ודם מילה, כי כאשר נתבונן נשכיל להבין, ששתי מצוות אלו תכליתן לבטל שני יצרי הרע החיצוני והפנימי, ונתחיל עם דם פסח שתכליתו לבטל יצר הרע החיצוני כמו שכתב ה"טור" (או"ח סימן תל):

"שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול, והטעם לפי שנעשה בו נס גדול, שפסח מצרים מקחו בעשור כדכתיב בעשור לחודש הזה ויקחו להם שה לבית אבות שה לבית, ופסח שיצאו ישראל ממצרים היה ביום ה' כדאיתא בסדר עולם, ונמצא ש'י' בחדש היה שבת, ולקחו להם כל אחד שה לפסחו וקשר אותו בכרעי מטתו, ושאלום המצריים למה זה לכם, והשיבו לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו, והיו שיניהם קהות על ששוחטין את אלהיהן ולא היו רשאין לומר להם דבר, ועל שם אותו הנס קורין אותו שבת הגדול".

הרי לנו דברים ברורים כי תכלית מצות הקרבת הפסח, כדי לשבור בכך את ההשפעה השלילית שנשפעו ישראל לרעה בהיותם מעורבים בין המצרים, כמו שקטרג שרו של ים: "מה נשתנו אלו מאלו, הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה", ועל ידי שהקריבו את הפסח לעיני מצרים ביטלו בכך את היצר הרע החיצוני.

לעומת זה דם מילה הוא כדי לבטל את היצר הרע הפנימי, כמו שכתב הרמב"ם ב"מורה נבוכים" (חלק ג פרק מט) כי תכלית מצות מילה היא להחליש את כח היצר הרע שבאדם, וזהו שאנו אומרים בברכה שאחרי מצות המילה: "**אשר קידש יידי מבטן וחוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קודש**".

מעתה יאיר לנו להבין מה שבחר הקב"ה דוקא בשתי מצוות אלו דם פסח ודם מילה כדי להוציא את ישראל ממצרים, כי מאחר שתכלית שתי מצוות אלו היא לבטל את היצר הרע הפנימי והיצר הרע החיצוני, נמצא כי על ידי זה יוכלו ישראל לקיים את כל התורה, ולכן גם הגאולה העתידה תהיה בזכות שתי מצוות אלו, כלומר בזכות שנזכה להתגבר על שני יצרים הללו החיצוני והפנימי.

יומתק להבין בזה מה שאמר החידושי הרי"ם, כי מצות מזוזה על פתח הבית היא תמורת דם פסח ודם מילה שניתנו על מזוזות הבית במצרים, כי כאשר נתבונן נראה כי שתי פרשיות של קריאת שמע הכתובות במזוזה, שהם קבלת עול מלכות שמים וקבלת עול מצוות, מכוונים כדי לבטל שני יצרי הרע הללו הפנימי והחיצוני.

הא כיצד, פרשה ראשונה של קריאת שמע: "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד" שהיא קבלת עול מלכות שמים, הוא כדי לבטל היצר הרע החיצוני שלא להיות נשפע כלל מבני אדם, אלא יצייר בעיניו שהוא עומד לפני הקב"ה לבדו, והרי זה בבחינת מה שכתב הרמ"א: "שויתי ה' לנגדי תמיד, הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלקים... ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השי"ת".

ואילו פרשה שניה של קריאת שמע שהיא קבלת עול מצוות מכוון כדי לבטל את היצר הרע הפנימי, כמו שכתב ב"שערי קדושה" לרבי חיים וויטאל בשם רבו האריז"ל (חלק א שער א) שהקב"ה נתן לנו רמ"ח מצוות עשה כדי לזכך בהם רמ"ח אברי הנפש, ונתן לנו שס"ה לא תעשה כדי לזכך בהם שס"ה גידין שבנפש האדם.

עיני הדגים פקוחות תמיד בבחינת עינא פקיחא השומרת תמיד על ישראל!

אכילת עיני הדגים בבחינת עינא פקיחא

ועתה בא וראה כי על פי האמור יאיר לנו להבין מה שהבאנו במאמר הקודם, מנהגו בקודש של הרה"ק מרוזין ז"ע ועוד הרבה צדיקים לאכול את העין של הדגים, הבאנו ביאור על כך בשם רבי יוסף מראדוויל והסכים עמו הרה"ק מרוזין ז"ע, כי הדגים לא השחיתו את דרכם במבול ולא פגמו בעינם.

אך לפי האמור נראה ברור כי המנהג הקדוש לאכול את העין של הדגים בשבת, שורשו בקודש בדברי החוזה מלובלין ז"ע, שהמנהג לאכול דגים בשבת שעניינם פתוחות תמיד כדי לעורר את ההנהגה של "עינא פקיחא", ולכן נהגו הצדיקים לאכול את העין של הדגים שהיא פתוחה תמיד, אלא שכדרכו בקודש הלביש הרה"ק מרוזין בזה גם טעם נגלה שהדגים לא פגמו בעין בדור המבול.

ויש לומר בזה פרפרת נאה לשלב בין שני הטעמים, על פי דברי ה"יודעי בינה" שהבאנו כי הדגים ניצלו מן המבול, בזכות י"ג מדות של רחמים שנרמזו בשם דגים נוסטריקון י"ג מ'כילין ד'רחמי, נמצא לפי זה כי שני הטעמים על אכילת העין של הדגים, הטעם של רבי יוסף מראדוויל כי עיני הדגים לא נפגמו בדור המבול, והטעם שכתבנו לרמז על ההנהגה של "עינא פקיחא" עולים בקנה אחד כפתור ופרח, כי הדגים שעיינם פתוחה הם רמז על הנהגת הכתר שיש שם "עינא פקיחא", ובזכות י"ג מדות של רחמים שנמשכים משם לא נפגמו עיני הדגים בדור המבול.

נפלא להביא בזה מה שכתב ה"מגן אברהם" (סימן תקפג ס"ק ה) בשם "המטה משה" שנהגו לומר תשליך בראש השנה בנהר שיש בו דגים חיים, ומצינו על כך ביאור בשל"ה הקדוש (הגהות למסכת ראש השנה נר מצוה אות כג) כדי לעורר את ההנהגה של עינא פקיחא:

"עוד שמעתי רמז גדול ונכון, כי הולכים למים שיש שם דגים, יען כי להדגים אין גבינים ועיניהם תמיד פקוחות, כדי להתעורר עיני פקיחא דלעילא שרומז על רחמים גדולים, והנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל רק עיניו פקוחות, ועל זה נאמר (תהלים מד כד), עורה למה תישן... ואנחנו מתפללים שיהיו פקוחות."

הוספה נאה על כך מצינו בפירושו "קצה המטה" שעל ה"מטה אפרים" (סימן תקצח אות ח): "שמעתי מצדיקים נשמתם עדן כי דגים ראשי תיבות י"ג מ'כילין ד'רחמי, ולזה הולכין תשליך לנהר שיש בו דגים יען שאומרים מי אל כמוך". פירוש בגלל שאומרים בתשליך פסוק (מיכה ז יח): "מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע" וגו', שהם מכוונים כנגד י"ג מדות של רחמים, לכן נוהגים שיהיו בנהר דגים חיים שהם רמז על "עינא פקיחא" שנמשכים משם י"ג מדות של רחמים.

לסיום מאמר זה ברצוננו להוסיף תבלין לשבת, להשיב על שאלה שיש מקום לבעל דין לשאול, מדוע מכל בעלי החיים זכו דוקא הדגים, שיהיו עיניהם פתוחות תמיד לרמז על הנהגת הכתר שיש שם "עינא פקיחא" להשגיח על ישראל, ומשם נמשכים י"ג מדות של רחמים כנרמזו בשם דגים נוסטריקון י"ג מ'כילין ד'רחמי.

ונראה לבאר ענין זה על דרך שביארנו במאמר הקודם, שהקב"ה ברא את הדגים שאינם יכולים לחיות רק במים, כדי שישמשו להיות משל ומופת לישראל שנמשלו לדגים שאין להם חיות רק בתורה. והנה ידוע מה שאמר המגיד הקדוש הרבי ר' דוב בער ממעזריטש ז"ע, כי י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן מכוונים כנגד י"ג מדות של רחמים, והעוסק בתורה שנדרשת ב"ג מדות זוכה לעורר י"ג מדות של רחמים.

הנה כי כן מטעם זה בחר הקב"ה דוקא בדגים שאין להם חיות רק במים, שיהיו רמז על הנהגת הכתר שיש שם "עינא פקיחא" להשגיח על ישראל ב"ג מדות של רחמים, כדי ללמדנו שאם נלך בדרכם של הדגים, להבין שאין לנו חיות בלי עסק התורה הנדרשת ב"ג מדות, נזכה לעורר י"ג מדות של רחמים מהנהגת הכתר, ומטעם זה אנו אוכלים דגים בשבת שהוא יום מיועד לעסק התורה.

זוהר הקדוש: בהנהגה הראשונה "כתר" יש שם "עינא פקיחא" להשגיח על ישראל השגחה תמידית

על הנהגה זו נאמר: "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל", כי אם היתה נסגרת לא היה העולם מתקיים

מנהג הצדיקים לאכול את העין של הדגים בשבת, כדי לעורר בחינת "עינא פקיחא" שמתגלה בשבת

דגים נוסטריקון י"ג מ'כילין ד'רחמי, כי י"ג מדות של רחמים נמשכים מכתר שיש שם "עינא פקיחא"

לרמז על ההנהגה הגבוהה שמתגלה בשבת מעולם הכתר שורש הרחמים, אשר העינים פתוחות שם תמיד להשפיע רחמים על ישראל, כמבואר בזה"ק הקדוש שהבאנו כי הדגים רומזים על הנהגה זו, ויש להביא סימוכים לכך שבשבת מתגלה הנהגה זו של "כתר" ממה שתקנו לומר קדושת "כתר" בתפלת מוסף.

ומצאתי מקור לדברי החוזה מלובלין ז"ע, כי מה שאנו אוכלים דגים בשבת הוא כדי לעורר הבחינה של "עינא פקיחא", במאמר "שבתות ה'" להרמ"ע מפאנו (חלק ו הנדפס מכתב יד) ובלשון קדשו: "ויהללהו בשערים המצויינים לאכילת דגים בשבת, ואין לנו עת חביב וחשוב יותר מאותה סעודה כסעודה שלישית, בסוד עינא פקיחא המשגיח על זעיר בעת רצון להשכיל להטיב לכל העולם".

יומתק להבין בזה מה שהבאנו במאמר הקודם בשם ספר "יודעי בינה" להרה"ק רבי אלעזר מלאנצוהט בנו של ה"בני יששכר" ז"ע (סוף פרשת נח), שמבאר הטעם שהדגים ניצלו מהמבול, כי כמו שנח ניצול מהמבול בזכות י"ג מדות של רחמים שכתוב בהם (שמות לג ט): "וחנותי את אשר אחון", וכן אצל נח כתוב (בראשית ו ח): "ונח מצא חן בעיני ה'", כן מטעם זה ניצלו גם הדגים כי דגים נוסטריקון י"ג מ'כילין ד'רחמי.

אמנם עדיין צריך ביאור מה ענין י"ג מדות של רחמים לדגים, אך לפי המבואר הדברים ברורים שהרי כבר למדנו מדברי זוהר הקדוש, כי הדגים שעניינם פקוחות הם רמז על עולם הכתר שיש שם "עינא פקיחא" להשגיח על ישראל, והנה ידוע כי י"ג מדות של רחמים מקורם בכתר, [וכבר כתב על כך הרמ"ק ספר שלם "תומר דבורה", לבאר איך שיתדבק האדם בקונו להתנהג באותם י"ג מדות שבכתר].

הנה כי כן מבואר היטב הרמז כי דגים נוסטריקון י"ג מ'כילין ד'רחמי, שהרי הדגים שעיינם פקיחא הם רמז על כתר אשר שם "עינא פקיחא" להמשיך י"ג מדות של רחמים. ומצינו בענין זה דברים ברורים ב"קהלת יעקב" (ערך דג): "דגים הן מסוד עינא פקיחא, ועל כן אין להם גבינין על עיינין כמו שאמר באדרא, והוא סוד אריך שממנו יוצא י"ג מ'כילין, והוא סוד י"ג מדות דדיקנא. דגים ראשי תיבות י"ג מ'כילין ד'רחמי, גם ראשי תיבות י"ג מדות דדיקנא".

השבוע נעסוק במשנתו הטהורה של הרה"ק רבי יעקב יצחק החוזה מלובלין ז"ע ב"דברי אמת" (פרשת מטות), אשר ביאר לנו טעם עמוק לאכילת דגים בשבת, כדי לעורר בזה הנהגת הקב"ה מעולם גבוה מאד הנקרא "עינא פקיחא" שפירושו "עין פתוחה", כי עיני הקב"ה כביכול פתוחה שם בהשגחה תמידית לשמור על ישראל אפילו בזמן של הסתר פנים, ועל עולם נפלא זה רמזו נעים זמירות ישראל (תהלים קכא ד): "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל". והנה הדברים בלשון קדשו:

"ולכך בשבת יש מצוה לאכול דגים... וגם דג מרמז לעולם היותר גבוה, שהוא העינא פקיחא רצון הקדום שורש השרשים, עינא דלא ניים ונעיר תדירא, כמו דכתיב הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, כי משם בא שמירה על ישראל".

"לית כסותא על עינא ולית גבינין על עינא"

והנה הגם ששורש דבריו הקדושים הוא בתורת הנסתר למעלה מהשגתינו, בכל זאת לכבוד שבת קודש ראוי לברר מקחו של צדיק שיהיה שוה לכל נפש גם לפי השגתנו, על כן הבה נקדים מקור הדברים בזה"ק הקדוש באדרא רבא (פרשת נשא קכט), המדבר על ההנהגה הראשונה מהעשר ספירות הנקרא "כתר", שנקרא "רישא חוורא" שפירושו ראש לכן, כי אין שם דין כי אם רחמים גמורים בבחינת לובן העליון, ומשם נמשכים י"ג מדות של רחמים לרחם על שורש נשמות ישראל המכונה "ישראל של מעלה", אפילו כשאינם ראויים לכך, כמבואר בגמרא (ברכות ז): "וחנותי את אשר אחון אף על פי שאינו הגון, ורחמתי את אשר ארחם אף על פי שאינו הגון".

לתועלת הענין נעתיק לשון זוהר הקדוש:

"עיניו דרישא חוורא משתנין משאר עיינין, לית כסותא על עינא ולית גבינין על עינא, מאי טעמא, דכתיב (תהלים קכא ד) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, ישראל דלעילא, וכתיב (ירמיה לב יט) אשר עינין פקוחות. ותאנא, כל מה דאתי ברחמי, לית כסותא על עינא, ולית גבינין על עינא, כל שכן רישא חוורא דלא בעא מידי. אמר רבי שמעון לרבי אבא, למאי היא רמיזא, אמר ליה, לנוני ימא, דלית כסותא על עינא, ולית גבינין על עינא, ולא ניימין, ולא בעיין נטורא על עינא".

ובתרגום ללשון קודש:

"עיניו של ראש לובן העליון משתנה משאר עיניים, אין כסות על העין ואין גבות על העין, מה טעם, כמו שכתוב (תהלים קכא ד) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, ישראל של מעלה, וכתיב (ירמיה לב יט) אשר עינין פקוחות. ותאנא, כל מה שבא ברחמים אין כסות על העין, ואין גבות על העין, כל שכן בראש הלובן שאין צריך כלום. אמר רבי שמעון לרבי אבא, למה היא רמוזה, אמר לו, לדגי הים, שאין להם כסות על העינים ואין להם גבות על העינים, ואינם נמים, ואינם צריכים שמירה על העינים".

בהמשך הדברים מבאר הזוהר הקדוש, כי מעין הזו הפקוחה תמיד נמשכת השגחה וקיום לכל הנבראים, ובפרט לישראל עם קדושו שבשבילם נברא העולם:

"תאנא, אי עינא דא אסתים רגעא חדא, לא יכלין לקיימא כלהו, בגין כך אקרי עינא פקיחא, עינא עלאה, עינא קדישא, עינא דאשגחואתא, עינא דלא אדמיך ולא נאים, עינא דהוא נטורא דכלא, עינא דהוא קיימא דכלא, ועל האי כתיב (משלי כב ט) טוב עין הוא יבורך, אל תקרי יבורך אלא יברך, דהאי אתקרי טוב עין, ומניה מברך לכלא".

ובתרגום ללשון קודש:

"תנא אם עין זו היתה נסתמת רגע אחד, כולם לא היו יכולים להתקיים, ולכן היא נקראת עין פקוחה, עינים עליונים, עינים קדושים, עינים של ההשגחה, עינים שאינה ישנה ואיננה נמה, עינים ששומרת על כולם, עינים שהיא הקיום של כולם, ועל זה כתוב (משלי כב ט) טוב עין הוא יבורך, אל תקרי יבורך אלא יברך, שהוא נקרא טוב עין, וממנו מברך לכולם".

דגים נוסטריקון י"ג מ'כילין ד'רחמי

מעתה זכינו להבין מעט מזעיר דברי הרה"ק מלובלין ז"ע, כי בשבת קודש אוכלים דגים אשר עינם פקוחות תמיד, כדי